

Dariusz Drążek*

Akademia Kultury Społecznej i Medialnej w Toruniu – Akademia Nauk Stosowanych

<https://orcid.org/0000-0001-9631-4239>

PROGRAM II POLSKIEGO RADIA JAKO NARRATOR WOJNY ROSYJSKO-UKRAIŃSKIEJ W PIERWSZYCH TRZECH MIESIĄCACH ROSYJSKIEJ AGRESJI

Streszczenie

Świat zachodni wyhodował Putina, który w 2014 r. zaatakował Ukrainę dokonując zaboru Krymu, a 24 lutego 2024 r. postanowił ją całkowicie podbić. W świecie chaosu, lęków i paniki potrzebujemy narratora, który to co fragmentaryczne i częściowe, uporządkuje, nazwie, zmotywuje, poda rękę. Potrzebujemy narratora, który pozwoli nam przekraczać nasze dotychczasowe ograniczenia. Autor eseju z pogranicza historii, politologii i dziennikarstwa takiego narratora upatruje w Programie II Polskiego Radia. Przeprowadza nas przez trzy mosty związku teraźniejszości z historią. Pokazuje, że nie wszystkie muzy milczą w czasie wojny i analizuje content radiowej „Dwójki” wskazując jego zdaniem najistotniejsze momenty.

Słowa klucze: *Polskie Radio, „Dwójka”, Warszawa II, Ukraina, Rosja, wojna, Putin, narrator*

POLISH RADIO PROGRAMME II AS A NARRATOR OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR IN THE FIRST MONTHS OF RUSSIAN AGGRESSION

Abstract

The Western world bred Putin, who attacked Ukraine in 2014 with the annexation of Crimea, and decided to conquer it completely on 24 February 2024. In a world

* o. Dariusz Drążek CSsR – doktor teologii mediów, politolog, specjalista ds. marketingu politycznego, dziennikarz radiowy i telewizyjny, nauczyciel akademicki, trener produkcji i postprodukcji radiowej, reżyser teatralny, duszpasterz akademicki, kapłan ze Zgromadzenia Najświętszego Odkupiciela.

of chaos, fears and panic, we need a narrator who will put what is fragmented and partial in order, name it, motivate it, give it a hand. We need a narrator who allows us to transcend our current limitations. The author of an essay on the intersection of history, political science and journalism sees such a narrator in Programme II of the Polish Radio. He leads us across three bridges of the relationship between the present and history. He shows that not all muses were silent during the war and analyses the content of Radio Two, pointing out, in his opinion, the most significant moments.

Keywords: *Polish Radio, Radio 2, Warsaw II, Ukraine, Russia, war, Putin, narrator*

~ • ~

Dnia 1 marca 2022 r. radiowa „Dwójka” miała obchodzić znaczne 85. urodziny. Plany uroczystości pokrzyżował Władimir Władimirowicz Putin, który 24 lutego 2022 r. rozpoczął inwazję na Ukrainę. Był to kolejny akt dramatu po utworzeniu separatystycznych republik w Ługańsku i Doniecku oraz aneksji przez Rosję Krymu w 2014 r. Rosyjski prezydent, przyzwyczajony do zachodniej polityki ustępstw, postanowił pójść krok dalej i zając być może całą Ukrainę, tworząc marionetkowy rząd w Kijowie¹. Po pierwszych dwóch tygodniach nowej odsłony wojny rosyjsko-ukraińskiej, eufemistycznie nazywanej przez Władimira Putina „specjalną operacją militarną”², liczba Ukraińców w Polsce powiększyła się z 850 tys. osób – na ogół studentów lub legalnie pracujących osób³ – o półtora miliona uchodźców⁴. Nasi sąsiedzi zostali przyjęci z otwartymi sercami. Jak zauważyła „Rzeczpospolita” „strach ma twarz Putina”⁵. Według sondażu IBRIS przeprowadzonego dla tego dziennika aż 78 proc. Polaków stwierdziło, że boi się wojny, z czego 42 proc. w najwyższym stopniu. 64,3 proc. obawia się bezpośredniego naruszenia bezpieczeństwa i granic Polski, 59,5 proc. załamania gospodarczego, 52,9 proc. głodu i poważnych braków w zaopatrzeniu, 41,7 wpadnięcia Polski

¹ *Trzy scenariusze wojny Putina na Ukrainie [EL PAIS]*, <https://wyborcza.pl/7,179012,28190397,trzy-scenariusze-wojny-putina-na-ukrainie-el-pais.html#S.DT-K.C-B.3-L.1.maly> [dostęp: 06.03.2022].

² *Rosja zaatakowała Ukrainę. Władimir Putin ogłosił rozpoczęcie operacji militarnej*, <https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art35747251-wladimir-putin-oglosil-rozpozecie-operacji-militarnej-w-donbasie> [dostęp: 06.03.2022].

³ *Słyszymy ich niemal wszędzie. Ilu jest Ukraińców w Polsce?*, <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2021-08-17/slyszymy-ich-niemal-wszedzie-ilu-jest-ukraincow-w-polsce/> [dostęp: 06.03.2022].

⁴ *Straż Graniczna: ponad 964 tys. uchodźców z Ukrainy przekroczyły granicę Polski*, https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2022-03-06/straz-graniczna-ponad-964-tys-uchodzcow-z-ukrainy-przekroczyly-granice-polski/?ref=aside_najnowsze, [dostęp: 06.03.2022].

⁵ *Sondaż: Strach ma twarz Putina. Polacy mają obawy przed wojną*, <https://www.rp.pl/spoleczenstwo/art35768421-sondaz-strach-ma-twarz-putina-polacy-maja-obawy-przed-wojna> [dostęp: 06.03.2022].

w rosyjską strefę wpływów, 38,8 całkowitej zmiany sił i granic w Europie na rzecz Rosji, 25,5 proc. fali uchodźców, a żadnych obaw nie ma tylko 2,8 proc. badanych⁶. W takich okolicznościach musi cieszyć, że strach nie paraliżuje, lecz mobilizuje do pomocy i prewencji. Również narrator wojny nie powinien epatować wojną, ale pomóc ludziom zrozumieć i wydobyć z nich to, co najszlachetniejsze, bez pięknoduchostwa, lecz realnie. Niniejszy artykuł poświęcony został narracji Programu II Polskiego Radia w pierwszych trzech miesiącach rosyjskiej agresji.

Paralele 1939 i 2022 r.

17 września 1939 r. o godz. 2:45 polski ambasador w Moskwie Wacław Grzybowski został wezwany do rosyjskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Tam po godz. 3 w nocy zastępca komisarza spraw zagranicznych ZSRS Władimir Potiomkin odczytał kłamliwą notę, której polski ambasador nie przyjął, iż „wojna niemiecko-polska ujawniła wewnętrzne bankructwo państwa polskiego”⁷, że „Warszawa, jako stolica Polski już nie istnieje”⁸, a „Rząd polski uległ rozkładowi i nie przejawia oznak życia”⁹. To znaczy, że państwo polskie przestało istnieć, a wzajemne traktaty przestały obowiązywać i wreszcie sakramentalne zdanie Rosjan: „Rząd Sowiecki nie może pozostać obojętny na fakt, że zamieszkująca terytorium Polski pobratymcza ludność ukraińska i białoruska, pozostawiona własnemu losowi, stała się bezbronna. Wobec powyższych okoliczności Rząd Sowiecki polecił Naczelnemu Dowództwu Armii Czerwonej, aby nakazało wojskom przekroczyć granicę i wziąć pod swoją opiekę życie i mienie ludności Zachodniej Ukrainy i Zachodniej Białorusi. (...)”¹⁰. Oczywiście wojsko sowieckie chętnie zaopiekuje się także Polakami, którzy zostali wpłątani w wojnę przez „bezrozumnych władców”¹¹. Po godz. 4 Sowieci wbili nóż w plecy walczącej Rzeczypospolitej. W pierwszym rzucie do walki z Polską Stalin wysłał ponad 600 tys. żołnierzy, 4,7 tys. czołgów i przeszło 3 tys. samolotów¹², wkrótce liczba żołnierzy wzrosła do 1,5 miliona.

Dnia 24 lutego 2022 r. o godz. 3:45 prezydent Federacji Rosyjskiej Władimir Putin ogłosił w rosyjskiej telewizji, że rozpoczyna „specjalną operację militarną” wobec Ukrainy, co w języku międzynarodowym oznacza inwazję na ten kraj. Oczy-

⁶ Por. Tamże.

⁷ 17 września 1939 r. – nóż w plecy, <https://naukawpolsce.pl/aktualnosci/news%2C366234%2C17-wrzesnia-1939-r-noz-w-plecy.html> [dostęp: 06.03.2022].

⁸ Tamże.

⁹ Tamże.

¹⁰ Tamże.

¹¹ S. Cat-Mackiewicz, *Lata nadziei 17 września 1939 – 5 lipca 1945*, Kraków 2012, s. 69.

¹² Ł. Zalesiński, *W walce na dwa fronty – bez szans*, <http://polska-zbrojna.pl/home/article-show/35317?t=W-walce-na-dwa-fronty-bez-szans> [dostęp: 06.03.2022].

wiście – jego zdaniem – spieszy z pomocą dwóm separatystycznym republikom (uznanym przez Rosję za niepodległe państwa zaledwie trzy dni wcześniej), których istnienie jest zagrożone przez nazistów z Kijowa. Trzeba zatem dokonać demilitaryzacji i denazyfikacji Ukrainy. Według kremlowskiej propagandy Władimir Władimirowicz przychodzi nie jako agresor, ale z pomocą. Według danych służb wywiadowczych USA w inwazję na Ukrainę, która rozpoczęła się podobnie jak w 1939 r. na Polskę o godz. 4 w nocy, zaangażowanych zostało co najmniej 150 tys. rosyjskich żołnierzy¹³. W sposobie i czasie komunikacji, w treści widzimy, jak historia zatacza koło między rokiem 1939 i 2022. Przy tym musimy koniecznie pamiętać, że ta wojna zaczęła się nie teraz, ale faktycznie w 2013-2014 r.

Jednak do 24 lutego 2022 r. nad Zachodem unosił się duch Monachium. Siergiej Tretiakow, były pułkownik Służby Wywiadu Zagranicznego, działający w Nowym Jorku ostrzegał niegdyś Amerykanów (prezydent Obama stawiał na reset z Moskwą): „Sądźcie, że skoro Związek Sowiecki już nie istnieje, to Rosja jest waszym przyjacielem. Nie jest nim, a ja mogę wam udowodnić, że SWZ usiłuje zniszczyć Stany Zjednoczone nawet dzisiaj. Przykłada się do tego jeszcze bardziej zdecydowanie niż KGB w czasach zimnej wojny”¹⁴. Rosja działała przez *soft power* w gospodarce, ekonomii, na szerokich polach kultury. Agenci wpływu wnikają w tkankę społeczeństw zachodnich uprowadzając mentalnie przywódców i obywateli. Sam pułkownik KGB, późniejszy szef jej spadkobierczyni FSB Władimir Władimirowicz Putin, niczym Hitler w *Mein Kampf* prezentował manifest imperialny wobec Ukrainy w lipcu 2021 r.: „Rosjanie i Ukraińcy to jeden naród, jedna całość. (...) Z góry powiem, że mur, który wyrósł w ostatnich latach między Rosją a Ukrainą, między częściami w istocie jednej przestrzeni historycznej i duchowej, uważam za wielkie, wspólne nieszczęście, za tragedię. To przede wszystkim skutek naszych błędów, popełnianych w różnych okresach. Ale także skutek celowych działań sił, które zawsze próbowały podkopać naszą jedność. Pasuje tu znana od wieków formuła: dziel i rządź. Nic nowego. Stąd próby grania kwestią narodową, siania niezgody między ludźmi. I zadanie nadrzędne - podzielić, a potem rozegrać przeciw sobie części jednego narodu”¹⁵. Wynika z tego, iż Władimir Putin nie uznaje Ukrainy za odrębny naród, a państwa za samodzielne i niepodległe. Nie uznaje też możliwości samodecydowania. Rosyjski prezydent przekonywał, że słowo „Ukraina” to staroruskie „*okraina*”, czyli kresy, skraj, a za-

¹³ *Wojna Rosja-Ukraina. MON: Rosjanie w cztery dni stracili 29 samolotów, 191 czołgów i 5,3 tys. ludzi*, <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2022-02-28/wojna-rosja-ukraina-mon-rosjanie-w-cztery-dni-stracili-29-samolotow-191-czolgow-i-53-tys-ludzi/> [dostęp: 06.03.2022].

¹⁴ C. Belton, *Ludzie Putina. Jak KGB odzyskało Rosję i zwróciło się przeciw Zachodowi*, Kraków 2022, s. 13.

¹⁵ *Putin: Dzisiejsza Ukraina jest tworem epoki radzieckiej. Powstała kosztem historycznej Rosji*, <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,27388209,wladimir-putin-o-historycznej-jednosci-rosjan-i-ukraincow.html> [dostęp: 06.03.2022].

tem Ukrainiec to pogranicznik, pilnujący kresów. Zdaniem Władimira Putina Ukraińcy nie mają własnego języka, tylko swoisty dialekt, który wzbogaca język literacki (rosyjski)¹⁶. Chwaląc mieszkańców Ukrainy atakował jej władze: „Kto ponosi winę? Mieszkańcy Ukrainy? Oczywiście nie. Winne są władze ukraińskie, które roztrwoniły i puściły z wiatrem dorobek pokoleń. Wiemy, jak pracowici i utalentowani są Ukraińcy. Potrafią wytrwale i uparcie dążyć do sukcesu, osiągać wybitne wyniki. Cechy takie, jak otwartość, naturalny optymizm, gościnność; nie zniknęły. Nie zmieniły się uczucia milionów ludzi, którzy myślą o Rosji nie to, że dobrze, wręcz z wielką miłością, jaką my czujemy do Ukrainy”¹⁷. 24 lutego 2022 r. na tych pracowitych, utalentowanych, ambitnych, otwartych, pełnych optymizmu i gościnności ludzi, myślących o Rosji z miłością i o których Rosja myśli z miłością, spadły rosyjskie bomby. Rosja przyszła wyzwalać i zadbać o niepodległość Ukraińców, których neonazistowskie władze (prezydent Ukrainy Wołodymyr Zełenski jest z pochodzenia Żydem) zmanipulowane przez Zachód, okradły, bo są gotowe „sprzedać własną matkę”¹⁸. Putin brnął, iż nie wystarczy już Ukraina, która nie jest Rosją, lecz ma być anty-Rosją: „W projekcie „anty-Rosji” nie ma miejsca na suwerenną Ukrainę, ani na siły polityczne, które chcą naprawdę bronić jej niepodległości. Tych, którzy mówią o pojednaniu na Ukrainie, o dialogu, o szukaniu wyjścia z impasu, nazywa się „prorosyjskimi” agentami. (...) Widzimy jak na dłoni wszystkie sztuczki projektu „anty-Rosja”. I nigdy nie pozwolimy, żeby nasze historyczne ziemie i bliscy nam mieszkający tam ludzie zostali wykorzystani przeciw Rosji. A tym, którzy podejmą taką próbę, chcę powiedzieć, że zniszczą swój kraj”¹⁹. Trzeba przyznać, że bolszewicka retoryka nie zmieniła się ani trochę. Manifest ten, potwierdzony w przemówieniu poprzedzającym atak, dobitnie pokazuje wspólność sowieckiej myśli roku 1939 i 2022. Artykuł Putina skomentował w tekście dla „Gazety Wyborczej” były prezydent Ukrainy Petro Poroszenko, który wobec rosyjskiej agresji stanął do walki o kraj: „Artykuł Putina jest oznaką »dojrzałego putinizmu«. Modelu rządzenia państwem i uczestniczenia w polityce międzynarodowej, których istotą jest autorytaryzm, imperializm i agresja. Dla Ukrainy, Polski i całej Europy ten model to zagrożenie, a niebezpieczeństwu najłatwiej zaradzić poprzez wspólne działanie. A już na pewno nie należy potakiwać prezydentowi Rosji, bo to wyłącznie wzmocni jego agresywne zachowania”²⁰. Na moście numer jeden zaprezentowane zostały motywy i okoliczności agresji.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Tamże.

²⁰ *Petro Poroszenko dla „Wyborczej”: Ukraińcy nie pretendują do Moskwy tylko dlatego, że założył ją książę kijowski*, <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,27384029,petro-poroszenko-dla-wyborczej-ukraincy-nie-pretenduja-do.html> [dostęp: 06.03.2022].

Paralela druga związana z Kutami nad Czeremoszem. Z 6 na 7 września 1939 r., gdy dopiero co kapitulowała dzielna załoga placówki Westerplatte Naczelny Wódz marszałek Edward Śmigły-Rydz postanowił zostawić walczącą Warszawę i wyjechać do Brześcia Litewskiego, by w nocy z 17 na 18 września na wieść o wkroczeniu Sowietów – opuścić walczące jeszcze oddziały Wojska Polskiego i przekroczyć granicę z Rumunią, gdzie został internowany wraz z władzami RP: Prezydentem Ignacym Mościckim i premierem Felicjanem Sławojem Składkowskim. Oficerowie Wojska Polskiego pełniący służbę na przejściu w Kutach nie mogli uwierzyć, że Śmigły-Rydz ewakuuje się z Polski. Pułkownik Stefan Soboniewski miał powiedzieć: „Hetman nigdy nie opuszcza swoich wojsk!”²¹, a pułkownik Ludwik Bociański, chciał nawet niczym Rejtan zatrzymać Naczelnego Wodza. Nie wnikając w powody ewakuacji władz polskich, trzeba jasno wskazać, że inaczej zachowały się władze Ukrainy z prezydentem Wołodymyr Zełenskim i premierem Denysem Szmyhalem oraz głównodowodzącym wojskami ukraińskimi generałem majorem Wałerijem Załużnym. Oni pozostali w Kijowie, broniąc miasta i dowodząc obroną Ukrainy, podtrzymując morale obrońców. Prezydent Zełenski przypomina w tej misji bohaterskiego obrońcę stolicy Stefana Starzyńskiego, gdy przekazuje codzienne komunikaty do narodu, jak prezydent Warszawy do mieszkańców walczącego miasta. Wołodymyr Zełenski stał się głosem Ukrainy, jak niegdyś Starzyński głosem Warszawy. To w pewnym sensie paralelne postaci. Warszawa skapitulowała dopiero 28 września 1939 r., gdy już od 10 dni władz polskich nie było w kraju, przeżywając wcześniej udrękę nalotów dywanowych przeprowadzanych przez wojska niemieckie 22, 23 i 25 września 1939 r.

Paralela trzecia związana z radiem Warszawa II. Stefan Starzyński wygłaszał przez nie słynne przemówienia do mieszkańców stolicy. Radio trafiło do Warszawy w 1925 r. i początkowo nie było traktowane zbyt poważnie, później jednak zafascynowanie radiofonią szybko wzrastało. Radio jako medium towarzyszące zaczynało być obecne w domach warszawiaków niczym chlebak na kuchennej szafce²². Stało się to przede wszystkim za sprawą popularyzacji Warszawy II. Pomysł na tę stację był bowiem zupełnie inny aniżeli na stacje regionalne – miało to być radio typowo miejskie w całości z autorskim programem. Nie wchodziło w grę rozszczepianie Warszawy I na rozgłosie regionalne, które tylko główny program uzupełniały, prezentując sprawy regionu. Warszawa II była swoistym eksperymentem. Dość powiedzieć, że radia miejskie w publicznej radiofonii to dopiero ostatnie z górą dwadzieścia lat²³. Marcin Hermanowski wskazuje, „że

²¹ P. Łepkowski, *Haniebna ucieczka marszałka Rydza-Śmigłego*, <https://www.rp.pl/historia/art1736241-haniebna-ucieczka-marszalka-rydza-smiglego> [dostęp: 06.03.2022].

²² Por. *Dwójka sprzed 85 lat. Codziennosc z radiem*, <https://www.polskieradio.pl/8/8886/Artykul/2881622,Dwojka-sprzed-85-lat-Codziennosc-z-radiem> [dostęp: 05.03.2022].

²³ Por. Tamże.

w Warszawie II budowało się kulturę tego miasta²⁴. Radio to rozpoczęło stałe nadawanie 1 marca 1937 r. o godz. 13:10 na częstotliwości 1384 kHz, długość fali 216,8 m z nadajnika w Forcie Mokotowskim o mocy 10 kW. Takie parametry pozwalały odbierać program na detektor w zasięgu 45 km²⁵. Miało to kapitalne znaczenie podczas wojny, gdyż w tym czasie radio stało się jej elementem. Nie miało tej świadomości kierownictwo Polskiego Radia, które już 5 września nie potrafiło zapanować nad sytuacją. Szczęśliwie zespół ochotników pod kierunkiem dyrektora muzycznego Warszawy II Edmunda Rudzińskiego przejął stery stacji. Codziennie od 6 września ppłk Wacław Lipiński omawiał sytuację wojenną. Od 7 września podnoszące ducha obrońców przemówienia wygłaszał prezydent stolicy Stefan Starzyński. Odtąd był to żelazny punkt jego codziennego kalendarza. A przemawiał nawet kilka razy dziennie. Tego samego dnia polskie wojsko wysadziło maszt w Raszynie z nadajnikiem o największej w ówczesnej Europie mocy, by nie posłużył niemieckiej propagandzie²⁶. W eterze i domach warszawiaków został już tylko krzepiący głos Warszawy II²⁷. Został do 23 września 1939 r. (30 września radio nadawało pożegnanie przez krótkofalówkę), gdy artyleria niemiecka przed godz. 16 zniszczyła elektrownię na Powiślu²⁸. Tego też dnia młody pianista Władysław Szpilman w studio przy ulicy Zielnej 25 grał recital z muzyką Chopina. Była to ostatnia muzyczna rzecz, jaka na antenie Polskiego Radia wybrzmiała na żywo²⁹: „Artyleria bardzo mocno ostrzeliwała, wydawało mi się, że specjalnie, gmach radia. Byłem troszeczkę wystraszony. Olgierd Straszyński, który ustawiał mikrofony w studiu, chciał postawić fortepian bliżej okna, ja go prosiłem, żeby dalej. Mówił »to nie ma żadnego znaczenia panie Władysławie. Jak pan wierzy, to niech się pan pomodli, bo jak rąbnie szrapnel, to i tak nic po nas nie zostanie«. I zagrałem Chopina, pół godziny”³⁰. Wychodząc Szpilman minął się w drzwiach z prezydentem Starzyńskim: „Był brudny, nie ogolony i w rysach twarzy miał wyraz śmiertelnego zmęczenia”³¹. Tego dnia wygłosił ostatnie prze-

²⁴ Tamże.

²⁵ Por. J. Bielczycki, *Determinanty rozwoju radia w Polsce w dwudziestolecie międzywojennym*, w: red. M. Kaczmarczyk, M. Boczkowska, *Media i dziennikarstwo w XX wieku. Studia i szkice*, Sosnowiec 2015, s. 108.

²⁶ Por. *Magia radia – krótka historia polskiej radiofonii*, <https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/2262237,Magia-radia-krotka-historia-polskiej-radiofonii> [dostęp: 09.03.2022].

²⁷ Por. M. Hermanowski, *Radiofonie w Polsce. Zarys dziejów*, Poznań 2018, s. 158.

²⁸ *Polskie Radio we wrześniu 1939 roku*, <https://www.polskieradio24.pl/7/163/Artyku-1/2374063,Polskie-Radio-we-wrzesniu-1939-roku> [dostęp: 06.03.2022].

²⁹ Por. *Władysław Szpilman. Pianista w studiu Polskiego Radia*, <https://www.polskieradio.pl/340/6588/Artykul/1731960,Wladyslaw-Szpilman-Pianista-w-studiu-Polskiego-Radia> [dostęp: 09.03.2022].

³⁰ *Władysław Szpilman: Byłem wystraszony, ale zagrałem Chopina*, <https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/2372071,Wladyslaw-Szpilman-Bylem-wystraszony-ale-zagralem-Chopina> [dostęp: 07.03.2022].

³¹ W. Szpilman, *Śmierć miasta*, Warszawa 1946, s. 26.

mówienie: „I Warszawa jest wielka. Prędzej to nastąpiło niż przypuszczaliśmy. Nie za pięćdziesiąt lat, nie za sto, lecz dziś widzę wielką Warszawę. Teraz, gdy do Was mówię, widzę ją z okna w całej wielkości i chwale, otoczoną kłębam dymu, rozczwienioną płomieniami ognia, wspaniałą, niezniszczalną, wielką walczącą Warszawę”³². Przemówienie to nie zostało do tej pory w wersji dźwiękowej odnalezione. Wojciech Barcikowski z Archiwum Polskiego Radia mówi, że „Kiedy było wiadomo, że kończy się obrona Warszawy, zestaw płyt z tymi nagraniami został wyniesiony z rozgłośni, do tej pory znamy dwa takie zbiory, ale wiemy, że był jeszcze jeden. Te dwa znane wyszły na światło dzienne dopiero pod koniec lat 70”³³. Po zajęciu przez Niemców Warszawy, radioodbiorniki były rekwirowane a muzyka Chopina zakazana. Do korzeni w Warszawie II przyznaje się dziś Program II Polskiego Radia, który datuje swój początek w emisji 1 marca 1937 r. Jak Warszawa II była „nerwem obrony, przekaznikiem zarządzeń władzy, czynnikiem informującym i mobilizującym”³⁴, tak „Dwójka” stała się narratorem straszliwej wojny rosyjsko-ukraińskiej, która stała się wojną wolnego świata.

***Inter arma silent Musae?*³⁵**

Z pewnością w czasie wojny kultura bywa uznawana za mniej istotną aniżeli działa, rakiety, bomby. Intrygujące jest jednak to, jak bardzo kultura motywuje naród broniący się przed bandyckim napadem? Czy i jak motywuje nas, których wojna również dotyka? Wojna jest bowiem starciem kulturowym, jest okrucieństwem i zawsze najbardziej boli najsłabszych.

W wielu filharmoniach świata rozbrzmiewa dziś hymn Ukrainy. Nasz Mazurek Dąbrowskiego, utwory Chopina, polska literatura, polskie zabytki, monumenty, nauczanie nie umilkły wraz z wybuchem drugiej wojny światowej, przeciwnie: krzepiły męstwo Polaków. Znamy poetów, którzy pisali wśród tragedii wojny: Krzysztof Kamil Baczyński, Tadeusz Gajcy, Zdzisław Stroiński, Andrzej Trzebiński, całe mnóstwo młodych ludzi. Wiedzieli, że obok świata zewnętrznego jest też świat wewnętrzny, że trzeba podtrzymać człowieka wewnętrznego, by nie dał się zniewolić. Tak też rozumował bohaterski zespół Warszawy II, który mimo wszystko pozostał z warszawiakami w okropieństwie polskiego losu. Warszawa II do końca utrzymywała na antenie polskie słowo i polską muzykę, wykonywaną możliwie na żywo, już nie z filharmonii, jak jeszcze przed chwilą,

³² Z. Chomicz, *75 lat Polskiego Radia. Kalendarium 1925-2000*, Warszawa 2000, s. 44.

³³ *Nadaje Warszawa II. Wrzesień 1939 w Archiwum Polskiego Radia*, <https://www.polskieradio.pl/8/2222/Artykul/2798836,Nadaje-Warszawa-II-Wrzesien-1939-w-Archiwum-Polskiego-Radia> [dostęp: 09.03.2022].

³⁴ M. J. Kwiatkowski, *To już historia. Felietony o dziejach polskiego radia*, Warszawa 1975, s. 134.

³⁵ Łac. „Wśród oręża milczą muzy”, Ciceron, *Pro Milone*, IV.11.

ale z ostrzeliwanego radiowego studia. Joanna Poraska wspomina tamten czas: „Wróciłam z Francji prosto pod bomby – 30 sierpnia, a 1 września już mówiłam, że jest wojna. Po ucieczce dyrekcji Przybora był cały czas razem ze mną. Myśmy byli w radiu na Zielnej 25, była tam taka suterena, w której przeżyliśmy cały wrzesień. Byliśmy tak śmiertelnie zrozpaczeni, że robiliśmy najgłupsze kawały, jakie można sobie wyobrazić, żeby się ratować przed szaleń, przed wariacją, przed kompletnym załamaniem”³⁶. Podobnie czyniła radiowa „Dwójka” – nieostrzeliwana, gdyż wojna szczęśliwie nie dzieje się w Polsce, współczuje ofiarom wojny i mobilizuje do pomocy potrzebującym, by się nie załamać. Program II Polskiego Radia nie zgodził się na zamknięcie Muz, mimo tego, że w wielu innych miejscach zamilkły, ustępując narracji strachu i wojennej retoryce. Zaproponował przykłady szlachetnych przedsięwzięć w różnych dziedzinach sztuki, pamiętając o bogactwie naszego kręgu kulturowego³⁷. Trzeba zauważyć, że kultura może być wykorzystywana w sposób niegodziwy, jak czynią to napastnicy: „Jest to wojna na memy, filmy, newsy, czyli wszystko to, co Frederic Jameson, badacz kultury, określił mianem przestrzeni reprezentacji”³⁸. Radiowa „Dwójka” wykorzystuje słowo i dźwięk w sposób czysty i prawdziwy, nie gra nieczysto i fałszywie. Nie ucisza Muz, lecz pozwala im zmienić tonację, barwę, ale nie czułość. Dzieje się to w kontekście 85. rocznicy powstania „Dwójki”. Obchodzenie urodzin nie zostało odwołane, ale ich barwa i tonacja zostały zmienione. Małgorzata Małaszko, dyrektor Programu II Polskiego Radia w „Muzycznej Jedynce” w dniu wybuchu kolejnej odsłony wojny rosyjsko-ukraińskiej stwierdziła: „Te urodziny będą trudniejsze niż wszystkie inne. Wiedzą Państwo, że ten dzisiejszy poranek zmienił nie tylko... oby jak najmniej zmienił świat. Ale ten świat i tak jest już zmieniony. (...) Trochę kirem to wszystko jest obłożone i ta radość, na którą czekaliśmy, bo te 85 lat radiowej Dwójki z niesłuchaną historią, bogatą, młodszej siostry, ale bardzo ambitnej. (...) Radio też po to jest, żeby wzmacniać te najszlachetniejsze nasze odruchy, żeby jednoczyć, żeby stwarzać poczucie, że jesteśmy wspólnotą i że zarówno emocje, wrażenia, przeżycia możemy dzielić”³⁹.

Inaczej brzmią muzy podczas wojny, ale brzmią i jeszcze donioślej, by ich głos został rozpoznany przez człowieka pośród huku armat, by dał natchnienie,

³⁶ 85 lat Dwójki. Przybora, Szpilman i inne głosy Warszawy II, <https://www.polskieradio.pl/8/755/Artykul/2912724,85-lat-Dwojki-Przybora-Szpilman-i-inne-glosy-Warszawy-II> [dostęp: 09.03.2022].

³⁷ W czasie wojny milczą muzy?, <https://www.polskieradio24.pl/9/398/Artykul/2912559,W-czasie-wojny-milcza-Muzy> [dostęp: 09.03.2022].

³⁸ P. Kletkowski, *Inter arma silent Musae? Słów kilka o kulturze w cieniu wojny*, <https://m.radio.kielce.pl/strefa-weekendowa/inter-arma-silent-musae-slow-kilka-o-kulturze-w-cieniu-wojny,154731>, [dostęp: 09.03.2022].

³⁹ „Radio jest po to, żeby jednoczyć”. Dyrektor Małgorzata Małaszko o 85. urodzinach Dwójki, <https://www.polskieradio.pl/7/160/Artykul/2908348,Radio-jest-po-to-zeby-jednoczyc-Dyrektor-Malgorzata-Malaszko-o-85-urodzinach-Dwojki> [dostęp: 06.03.2022].

wolę istnienia. Jak zauważa Paweł Goźliński „Świat stał się zbyt prosty. Nie, nie świat, raczej sposób, w jaki go sobie opowiadamy i zapisujemy, my, poszukujący komfortu turyści z rozdętym ego, skurczoną empatią i śladową zdolnością patrzenia z perspektywy innej niż własna. Niewolnicy frazesów i zdrewniałych definicji poszukujący sensu na zdezaktualizowanych ideologicznych mapach. Ślepi na konteksty i wieloznaczności, dzielący rzeczy i sprawy na pół, z lenistwa osuwający się w skrajności i okopujący się po stronie jednej z nich”⁴⁰.

Radiowa „Dwójka” w *Karcie Powinności 2020-2024* założyła w 2022 r. 8760 godzin emisji, przy czym na słowo przeznaczyła 2540 godzin, czyli 29 proc. sumy emisyjnej. Najwięcej czasu na antenie Programu II Polskiego Radia zajmuje kultura: 5365 godz. (61 proc.), z czego słowo 1 220 (14 proc.), następnie 2 440 godz. to kategorie audycji wg art. 21 ust. 1 ustawy o radiofonii i telewizji z czego 1 220 godz. (14 proc.) na słowo, publicystyka to 350 godz. (4 proc.), podobnie edukacja, na słowo przypadło tu 3 proc., dając 250 godzin, 160 godz. (2 proc.) obejmuje autopromocja, 60 godz. (1 proc.) informacja i 35 godz. reklama⁴¹. Obrazuje to tabela poniżej.

Tabela 1: Karta Powinności 2020-2024 – Polskie Radio S.A. – deklarowane minimalne roczne czasy i udziały, <http://www.gov.pl/attachment/958c0dfe-32a3-4d1c-82a3-50b47781b379>, s. 4, [dostęp: 09.03.2022]

Karta Powinności 2020-2024 - Polskie Radio S.A. - deklarowane minimalne roczne czasy i udziały										
PR S.A., programy ogólnopolskie: Program 2 (Dwójka) - deklarowane minimalne roczne czasy i udziały w kategoriach (art. 21 ust. 1 urt)										
Kategorie audycji w roku (art. 21 ust. 1 urt)	2020		2021		2022		2023		2024	
	Łączny czas nadawania w roku (h:ms i %)	Czas i udział słowa w roku (h:ms i %)	Łączny czas nadawania w roku (h:ms i %)	Czas i udział słowa w roku (h:ms i %)	Łączny czas nadawania w roku (h:ms i %)	Czas i udział słowa w roku (h:ms i %)	Łączny czas nadawania w roku (h:ms i %)	Czas i udział słowa w roku (h:ms i %)	Łączny czas nadawania w roku (h:ms i %)	Czas i udział słowa w roku (h:ms i %)
1	2	4	2	4	2	4	2	4	2	4
INFORMACJA	60:00:00 1%	60:00:00 1%	60:00:00 1%	60:00:00 1%	60:00:00 1%	60:00:00 1%	60:00:00 1%	60:00:00 1%	60:00:00 1%	60:00:00 1%
PUBLICYSTYKA	350:00:00 4%	350:00:00 4%	350:00:00 4%	350:00:00 4%	350:00:00 4%	350:00:00 4%	350:00:00 4%	350:00:00 4%	350:00:00 4%	350:00:00 4%
KULTURA	5374:00:00 61%	1220:00:00 14%	5365:00:00 61%	1220:00:00 14%	5365:00:00 61%	1220:00:00 14%	5365:00:00 61%	1220:00:00 14%	5374:00:00 61%	1220:00:00 14%
EDUKACJA	350:00:00 4%	250:00:00 3%	350:00:00 4%	250:00:00 3%	350:00:00 4%	250:00:00 3%	350:00:00 4%	250:00:00 3%	350:00:00 4%	250:00:00 3%
SPORT	0:00:00 0%	0:00:00 0%	0:00:00 0%	0:00:00 0%	0:00:00 0%	0:00:00 0%	0:00:00 0%	0:00:00 0%	0:00:00 0%	0:00:00 0%
ROZRYWKA	0:00:00 0%	0:00:00 0%	0:00:00 0%	0:00:00 0%	0:00:00 0%	0:00:00 0%	0:00:00 0%	0:00:00 0%	0:00:00 0%	0:00:00 0%
* Kategorie audycji wg art. 21 ust. 1 urt	2455:00:00 28%	660:00:00 8%	2440:00:00 28%	660:00:00 8%	2440:00:00 28%	660:00:00 8%	2440:00:00 28%	660:00:00 8%	2455:00:00 28%	660:00:00 8%
Autopromocja	160:00:00 2%	2550:00:00	160:00:00 2%		160:00:00 2%		160:00:00 2%		160:00:00 2%	
Reklama	35:00:00 0%		35:00:00 0%		35:00:00 0%		35:00:00 0%		35:00:00 0%	
Razem	8784:00:00 100%	2540:00:00 29%	8760:00:00 100%	2540:00:00 29%	8760:00:00 100%	2540:00:00 29%	8760:00:00 100%	2540:00:00 29%	8784:00:00 100%	2540:00:00 29%

* Audycje w kategoriach: informacja, publicystyka, kultura, edukacja, sport lub rozrywka - będą nadawane w proporcjach, które zostaną ujęte w rocznych Planach programowo-finansowych.

⁴⁰ P. Goźliński, *Kim jest ten słynny „czuły narrator”? Podpowiadamy, jak czytać nową książkę Olgi Tokarczuk*, <https://wyborcza.pl/ksiazki/7,154165,26544159,czlowiek-ma-cialo-dusze-i-narratora-pierwsza-po-noblu-ksiazka.html> [dostęp: 09.03.2022].

⁴¹ Por. *Karta Powinności 2020-2024 - Polskie Radio S.A. - deklarowane minimalne roczne czasy i udziały*, <http://www.gov.pl/attachment/958c0dfe-32a3-4d1c-82a3-50b47781b379>, s. 4-6.

„Dwójka” wzorem Warszawy II prezentuje muzykę, literaturę, inne sztuki, słuchowiska, reportaże, wywiady i dyskusje o profilu kulturotwórczym. Przeprowadza transmisje już nie tylko z Filharmonii Narodowej, lecz z czołowych scen świata takich jak londyńska Królewska Opera Covent Garden, nowojorska Metropolitan Opera, czy mediolańska La Scala. Uprawia krytykę sztuki⁴². Karta Powinności zakłada, że co najmniej 33 proc. utworów słowno-muzycznych w roku będzie emitowanych w języku polskim (w emisji dziennej w godz. 5-23 to 60 proc.). Radio prezentuje muzykę dawną i współczesną, przede wszystkim klasyczną, ale również muzykę ludową, folkową, filmową, elektroniczną, jazz. Minimum raz w tygodniu „Dwójka” nadaje słuchowiska i spektakle teatralne, prozę – dwa razy dziennie i poezję – raz w ciągu dnia. Reportaże i audycje dokumentalne pojawiają się minimum raz w tygodniu w porze popołudniowej w dni powszednie, transmisje wydarzeń przynajmniej raz na tydzień. Program II jest też współorganizatorem imprez kulturalnych i wówczas emitowane są one wiele razy dziennie. Audycje publicystyczne i literackie, w których udział biorą twórcy i gdzie prezentowane są przykłady działań artystycznych również zajmują ważne miejsce w ramówce. Poza tym audycje naukowe, oświatowe, poradnicze, językowe, o tematyce historycznej, filozoficznej, psychologicznej, emisję licznych materiałów archiwalnych. W audycjach radio sprzyja integracji społecznej i przeciwdziała wykluczeniu społecznemu, respektuje chrześcijański system wartości, za podstawę przyjmując uniwersalne zasady etyki. Realizuje audycje specjalne z okazji świąt wpisanych w rodzimą kulturę⁴³. Radiowa „Dwójka” kształtuje indywidualność i oryginalność, pozwala przy tym przekraczać granice, przekraczać siebie: „Spełnione marzenia często nas rozczarowują. Okazało się, że nie jesteśmy w stanie unieść tego ogromu informacji, która zamiast jednoczyć, uogólniać i uwalniać – różnicuje, dzieli, zamyka w bańkach, tworzy wielość opowieści nieprzystających do siebie albo wręcz wrogich sobie, antagonizujących”⁴⁴. „Dwójka” jest czuła, nie rozmywa konturów, ona je upostaciowia. Podobnie czuli ukraińscy kobziarze – bandurzyści śpiewający tzw. dumki, od słów: myśl, myśleć, które stały się ukraińskimi narodowymi pieśniami epickimi podtrzymującymi ukraińską tożsamość narodową⁴⁵. Stalin – przywódca Związku Radzieckiego uciekał od tożsamości – ta miała być sowiecka, czyli żadna. Putin też od niej ucieka. Największy zbrodniarz w historii ludzkości okrutnie represjonował ukraińskich bardów w XX w., by pieśń ucichła. W 1934 r. ogłosił zlot narodowych pieśniarzy w Charkowie, by później uwięzić i rozstrzelać za miastem 225 kobziarzy. Podobnie w roku 1939 we Lwo-

⁴² Por. W. Kubaczewska, M. Hermanowski, *Radio historia i współczesność*, Poznań 2008, s. 41.

⁴³ Por. *Projekt Karty Powinności Polskiego Radia Sł. Na lata 2020-2024*, <http://www.gov.pl/attachment/9ec527e8-4db5-47a4-9e9c-2623c3544bdd>, s. 29-31 [dostęp: 09.03.2022].

⁴⁴ O. Tokarczuk, *Czuły narrator*, Kraków 2020, s. 271.

⁴⁵ Por. J. Kościółek, *Kobziarze – Bandurzyści w kulturze i historii narodu ukraińskiego*, „Acta Neophilologica” 2012, nr XIV (1), s. 204.

wie NKWD zorganizowało taki zlot, by następnie wszystkich jego uczestników rozstrzelać⁴⁶. A to tylko egzemplifikacje prześladowań. Ukraińcy kobziarze ginęli, bo sławili Ukrainę – indywidualność, odrębność, tożsamość, swojskość i to nie w opozycji do drugiej indywidualności, odrębności, tożsamości, swojskości, lecz by ukazać świat jako żyjący i ze sobą powiązany.

„Człowiek, proszę państwa, moi drodzy, ma duszę, ciało i narratora”⁴⁷

Dla wielu słuchaczy Program II jest medium kształtującym wrażliwość i poczucie smaku, pomaga odnaleźć w sobie duszę, ciało i narratora. To drzwi do świata szeroko pojętej kultury, być może jedyne, które zdarzyło się otworzyć słuchaczowi. Narracja zmienia świat, stwarza, odbudowuje wnętrze i zewnętrżność. Ważne, by złożoności świata, zwłaszcza gdy czas skłębia się z rozdzieranych tragizmem momentów, nie traktować jako zaburzenia, a lekarstwa upatrywać w upraszczaniu rzeczywistości, bądź nostalgicznym sięganiem do przeszłości⁴⁸. „Dwójka” właśnie po to jest, by słuchacz odkrył w sobie tego narratora, party-cypującego w rzeczywistości. Małgorzata Małaszko w rozmowie z Tomaszem Cyzem podpowiada, że Program II jest po to, by móc w całości posłuchać muzyki, literatury w najlepszym wykonaniu, by odnaleźli się tu artyści, wreszcie „Żeby w mądry sposób zachować to, co powinno być przechowywane z tradycji, żeby tego nie zgubić i dać stempel wartości. Żeby uczyć wartościowania – także po to, żeby każdy z nas mógł samodzielnie ocenić, czy coś ma wartość i jaką”⁴⁹. Ów sposób prowadzenia narracji ma wymiar terapeutyczny. Parafrazując zdanie Lidii Marek narrator „ma zdolność działania i performatywnego angażowania odbiorcy”⁵⁰. Tak właśnie odczytuję narrację Programu II Polskiego Radia.

Od początku kolejnej agresji Rosji na Ukrainę wiele miejsca Program II poświęca sytuacji w tym kraju. Feralny *Poranek Dwójki* rozpoczął się od utworu *Ty moj Boh* zespołu Dziczka. Paweł Siwek przywitał słuchaczy: „Taką muzyką rozpoczynamy specjalne wydanie czwartkowego *Poranka Dwójki*. (...) Specjalne wydanie *Poranka*, o którym przypuszczaliśmy, że niestety nastąpi, chociaż do

⁴⁶ Tamże, s. 208.

⁴⁷ Tamże, s. 179.

⁴⁸ Por. M. Nogaś, Nogaś: W «Czułym narratorze» Tokarczuk uchyla drzwi do swojego świata i zdradza tajemnice, https://www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,157211,26549378,w-czulym-narratorze-tokarczuk-uchyla-drzwi-do-swojego-swiatea.html?_ga=2.78688212.150370131.1646816184-62037528.1646195865 [dostęp: 09.03.2022].

⁴⁹ Uwaga na Dwójkę! Rozmowa z Małgorzata Małaszko-Stasiewicz, <https://www.dwutygodnik.com/arttykul/3150-uwaga-na-dwojke.html> [dostęp: 05.03.2022].

⁵⁰ L. Marek, O spotkaniu czulego odbiorcy z czułym narratorem, czyli opowieść o książce *Czuły narrator* Olgi Tokarczuk, „Pareja” 2021, nr 1 (15), s. 123.

ostatniej chwili mieliśmy nadzieję, że jednak nie, że jednak uda się ustrzec przed najgorszym. Tymczasem w nocy, wcześniej nad ranem, nadeszła ta informacja o rozpoczęciu przez Rosję pełnoskalowej agresji militarnej – jak to określił prezydent Putin – *operacji specjalnej*, a jak wiemy, jak oceniają to komentatorzy, dziennikarze, eksperci, jest to po prostu inwazja na Ukrainę⁵¹. Tak to wówczas brzmiało: strasznie, smutno, ale nie odbierało nadziei. 28 lutego 2022 r. w audycji *Wybieram Dwójkę* Małgorzata Małaszko mówiła, że bohaterstwo w Ukrainie imponuje: „Chcemy jak najbardziej łączyć i jednoczyć się z narodem ukraińskim, ale jednocześnie samym sobie dać siłę do tego, żeby się mierzyć z tą tragedią, o którą jako Polacy nie tylko się ocieramy, ale i której doświadczamy”⁵². Zadanie „Dwójki” upatruje w budowaniu więzi.

W „Dwójce” znajdujemy rozmowy z zaproszonymi gośćmi, ale też po dniu agresji rosyjskiej dużo ukraińskiej muzyki lub wykonywanej przez ukraińskich twórców. Analiza playlisty „Dwójki” między 24 lutego a 6 marca 2022 r. wskazuje, że najczęściej emitowano utwory ukraińskich twórców, zespołów i wykonawców: Dziczka, Werchowyna, Olga i Natalia Pasiecznik (wykonujące pieśni Mykoli Łysenko czy Fryderyka Chopina), Shura Cherkassky, Anton Pyvovarov, Warszawa Kyiv Express, Boris Ljatoszynskij, Jewhen Stankovich, Igor Szczerbakov, Valentyn Silwestrow, Borys Demenko, Jurij Łaniuk, Dagađana, Maniucha i Ksawery, Czeremszyna, Z Lasu, Drewno, Angela Gaber Trio, Babooshki, Vadym Kholodenko, Igor Osypov Quartet, Igor Zakus, Dinara Klinton, Vasyl Barvinsky, Hudaki Village Band, Mariia Guraievskia, Orkiestra Filharmonii w Odessie, Svitlana Nianio, Anton Bajbakow, Dimitri Tiomkin, DachaBracha, Wernyhora. Na antenie usłyszeć można było również ukraińskich kobziarzy: Myhajła Chaja, Juliana Kytasty, czy Jaroslava Krysko. Ten ostatni w „Dwójkowej” audycji *Źródła* wyznał, że „Nie każdy, kto weźmie w ręce instrument, może być kobziarzem. Trzeba przejść pewne inicjacje, egzaminy”⁵³ oraz, że ruch kobziarzy nie jest spopularyzowany w Ukrainie, pomimo wspaniałej i trudnej przeszłości. Teraz spojrzenie na układ i czas emisji utworów ukraińskich lub związanych z Ukrainą w dniu wybuchu nowego zarzewia wojny rosyjsko – ukraińskiej 24 lutego 2022 r.: *Poranek Dwójki* (7:00-10:00): Dziczka - *Ty moj Boh*, Jaroslav Krysko – *Oj, tam czornomu mori*, Dziczka – *Isuse moj prelubezynyj*, Dziczka – *Posłan buw Archanhel*, Werchowyna – *Pływut’ roky*; po przeglądzie prasy o 8:25 uzupełnieniem informacji była

⁵¹ *Poranek Dwójki 24 lutego godz. 07:08*, <https://www.polskieradio.pl/8/404/Artyku-l/2908018,Poranek-Dwojki-24-lutego-godz-0708> [dostęp: 10.03.2022].

⁵² 85. *urodziny Dwójki. Małgorzata Małaszko: niech to święto nas wzmocni*, <https://www.polskieradio.pl/8/410/Artyku-l/2910834,85-urodziny-Dwojki-Malgorzata-Malaszk-niech-to-swieto-nas-wzmocni> [dostęp: 06.03.2022].

⁵³ *Jaroslav Krysko: kontynuujemy starą tradycję niewidomych kobziarzy*, <https://www.polskie-radio.pl/8/478/Artyku-l/2383416,Jaroslav-Krysko-kontynuujemy-stara-tradycje-niewidomych-kobziarzy> [dostęp: 10.03.2022].

pieśń w wykonaniu Remigiusza Mazura – Hanaj *Ach, biada wszystkim, co się źle sprawują; Znacie to posłuchajcie* (10:00-11:00): Mykola Łysenko – *Idę przez łąkę* – wyk. Olga Pasiecznik, Natalia Pasiecznik, Chopin – *Pieśń Smutna Rzeka* op. 74 – wyk. Natalia Pasiecznik, Chopin – *Polonez es-mol* op. 26 nr 2 – wyk. Vadym Kholodenko, Mykola Łysenko – *Cicho, cicho Dunaj wodę niesie* – wyk. Olga Pasiecznik, Natalia Pasiecznik; Źródła. Magazyn kultury ludowej (15:15-16:00): Jaroslav Kryško – *Buły ludy newirni, Remigiusz Mazur-Hanaj Ach, biada wszystkim, co się źle sprawują*, Remigiusz Mazur-Hanaj – *Nie masz na świecie nic szczególniego*, Andrij Liaszuk – *Oj, zijszła zorza*, Jaroslav Kryško – *Oj, tam na czornomu mori*, Jaroslav Kryško – *Isuse prekrasnyj*, Jacek Hałas – *Ogromny głosie smutna Twa nuta*, Andrij Liaszuk – *Ne ma w switi prawdy*, Jaroslav Kraško – *Oj, na nori, na hori; Wybieram Dwójkę* (16:00-18:00) Chopin – *Pieśń Smutna rzeka* – wyk. Olga Pasiecznik, Natalia Pasiecznik Dziczka – *Szczasływaja Taja put'*, Dziczka – *Tam na hori na Holhofi*, Werchowyna – *Oj, letiły żurawii; Tylko jazz* (18:00-19:00) – Anton Pyvovarov – *Ne liy doidzhyk, Interlude I, Do Lvova Doro-zhechka*, Fryderyk Chopin i Natalya Lebedeva Quintet Emouvant – *Mazurek f-moll* op. 68 nr 4 i *One Upon a Summertime* oraz *Nokturn cis-moll* op. Posth⁵⁴. Dyrekcja Programu II wraz z pracownikami podjęła decyzję, by całkowicie zaniechać emisji muzyki rosyjskiej, rosyjskich wykonawców i kompozytorów. Tak decyzję tę motywowała dyrektor stacji Małgorzata Małaszko: „Bandycka napaść na Ukrainę niszczy wszelkie wartości. Świat kultury nie może pozostawać obojętny, nie może zasłaniać się potrzebą sublimacji. To jest czas próby. Dwójka jednoczy się z Ukrainą. (...) Do rosyjskiej twórczości powróci, gdy zapanuje pokój. Dziś łączy się z przyjaciółmi z Ukrainy”⁵⁵. Seweryn Blumsztajn z „Gazety Wyborczej” w tytule polemicznego artykułu krzyczy: „Co wam winien Czajkowski czy Rachmaninow? Czy mamy teraz przestać czytać Dostojewskiego i Czechowa? A co zrobimy z Achmatową, Mandelsztamem? A Puszkina wolno cytować? A słuchać Okudźawy?”⁵⁶. Dziennikarz popiera odwołanie wydarzeń kulturalnych w Rosji czy brak zaproszeń dla rosyjskich wykonawców, ale „Nie można jednak w ferworze wojennym wyrzucać na śmietnik wielkiej rosyjskiej kultury. Tworzyli ją Rosjanie za czasów okrutnych carów, za Stalina i Chruszczowa. Tworzyli na carskim dworze, a często przeciw samodzierżawiu i bolszewickiemu terrorowi. To my się okaleczymy, pozbawiając się tego wielkiego kulturowego dziedzictwa”⁵⁷. Wojna, szczególnie ta wojna rosyjsko-ukraińska, jest *mysterium iniquitatis*. Rosja

⁵⁴ Por. *Dwójka playlista*, <https://www.polskieradio.pl/8,Dwojka/26,Playlista> [dostęp: 10.03.2022].

⁵⁵ S. Blumsztajn, *Ludzie, czy wyście oszaleli? Co wam winien Czajkowski czy Rachmaninow?*, <https://wyborcza.pl/7,75410,28175041,ludzie-czy-wyscie-oszaleli-co-wam-winien-czajkowski-czy-rachmaninow.html> [dostęp: 05.03.2022].

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ Tamże.

napadła na Ukrainę, Rosjanie zabijają cywilów, bombardują szpitale, giną dzieci, strzelają do bloków mieszkalnych, wykorzystują korytarze humanitarne do ataku na uchodźców, posyłają cywilów na pola minowe, gwałcą kobiety i dzieci. Wydaje się, że okaleczamy siebie nie słuchając Czajkowskiego, Rachmaninowa, Szostakiewicza czy Strawińskiego, nie sięgając po rosyjską literaturę, ale okaleczalibyśmy się jeszcze bardziej, gdybyśmy po nich dzisiaj sięgali – i to byłby zanik naszej czułości. *Słownik języka polskiego* tak definiuje czułość: „1. «odnoszący się do kogoś z tkliwą miłością, serdecznością; też: będący wyrazem takich uczuć», 2. «wrażliwy, wyczulony na coś» 3. «o mechanizmach: precyzyjny», 4. «o organizmach lub narządach: szybko reagujący na bodźce zewnętrzne»⁵⁸. Tego wszystkiego by zabrakło: nie reagowalibyśmy na bodźce zewnętrzne, czyli ową nieprawość napastnika, nie byłibyśmy precyzyjni w definicjach oraz wrażliwi i wyczuleni i wreszcie ucierpiałaby nasza tkliwa miłość. Nie można z błogą czułością oddawać się dzisiaj koneserstwu sztuki rosyjskiej, gdy Rosja niszczy sztukę ukraińską, w pewnym sensie zabija współczesnych kobziarzy. Wiele instytucji w Polsce i świecie podjęło decyzję o wycofaniu z repertuaru wykonń utworów rosyjskich i rosyjskich twórców. Rosjan nie będzie grała do końca sezonu artystycznego 2021/22 Filharmonia Narodowa w Warszawie, Teatr Wielki odwołał spektakl *Borysa Godunowa*, zrezygnowano z rosyjskich akcentów podczas 26. Wielkanocnego Festiwalu Ludwiga van Beethovena i odwołano recitale dwójga uczestników ubiegłorocznego Konkursu Chopinowskiego Ewy Gevorgyan i Nikołaja Choziajnowa. Właściwie dzisiaj z takich informacji składają się w dużej mierze *Wiadomości kulturalne* w radiowej „Dwójce”. Piotr Gliński, minister kultury i dziedzictwa narodowego, oraz jego odpowiednicy z Ukrainy Ołeksandr Tkaczenko i Simonas Kairys z Litwy zaproponowali, by zawiesić współpracę z rosyjskimi artystami, a samą Rosję usunąć z wszelkich możliwych organizacji, komitetów i programów międzynarodowych⁵⁹. Trzeba też przyznać, że niewielka część rosyjskich pisarzy, artystów, dziennikarzy polityków m.in. Władimir Sorokin, Boris Akunin, Ilja Jaszyn, Irina Prochorowa zaprotestowała przeciwko wojnie, pisząc: „Nie wierzymy w twierdzenia Władimira Putina, że naród ukraiński jest pod rządami »nazistów« i musi być »wyswobodzony«⁶⁰. Najważniejsze instytucje kulturalne na świecie oczekują jasnych deklaracji współpracujących z nimi Rosjan. Ich brak skutkuje zerwaniem kontraktów. Kultura powinna łączyć, a wojna dzieli. Wykopuje rowy wrogości na dziesiątki lat, a nawet całe wieki. Zrywanie kontraktów nie jest aktem wrogim, jest aktem sprawiedliwości wobec

⁵⁸ Czułość, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/czułość.html> [dostęp: 10.03.2022].

⁵⁹ P. Gliński: wraz z ministrami kultury Ukrainy i Litwy podpisałem deklarację uznającą Rosję za kraj agresora, <https://dzieje.pl/wiadomosci/p-glinski-wraz-z-ministrami-kultury-ukrainy-i-litwy-podpisalem-deklaracje-uznajaca-rosje> [dostęp: 10.03.2022].

⁶⁰ Kultura. Tę wojnę Putin przegrał, <https://www.rp.pl/kultura/art35767661-kultura-te-wojne-putin-przegral> [dostęp: 05.03.2022].

napadniętej ofiary. Nie powinno się przy tym chować urazy do żadnej ze stron: odwaga niesie za sobą konsekwencje i brak odwagi także. Spotykaliśmy – dzięki „Dwójce”, która koncerty transmitowała – różne postawy artystów w obliczu wojny. Przykładowo Bruce Liu, zwycięzca ostatniego Międzynarodowego Konkursu Chopinowskiego bisował, a skrzypaczka Agata Szymczewska, zwyciężczyni Międzynarodowego Konkursu Skrzypcowego im. Henryka Wieniawskiego, nie. Bruce Liu w 212. rocznicę urodzin Fryderyka Chopina, która jest równocześnie 85. rocznicą powstania Programu II Polskiego Radia, przed ostatnim bisowym utworem *Walcem a-moll op. 34 nr 2*, powiedział, że jest to kompozycja, której uczył się jako 10-letni chłopiec i był to jego pierwszy utwór Chopina. *Walca a-moll op. 34 nr 2* Bruce Liu zadedykował ofiarom wojny na Ukrainie, a przede wszystkim dzieciom, które są największymi ofiarami wojny⁶¹. Skrzypaczka Agata Szymczewska zapraszając na koncert solidarności z Ukrainą 6 marca 2022 r. odniosła się do wątpliwości potencjalnych słuchaczy związanych z samym uczestnictwem w koncertach w dniach wojny: „Mamy tego świadomość, że dzisiaj w tych bardzo trudnych czasach, zapraszać kogokolwiek na koncert (...) nie jest takie proste, przecież wiemy, co się dzieje za naszą wschodnią granicą i mamy świadomość, że wielu z Państwa czuje, że dzisiaj nie pora na to, żeby wychodzić z domu i czerpać z piękna muzyki, ale miejmy nadzieję, że może jednak dadzą się Państwo namówić na to, aby chociaż te dwie godziny oderwać się od tych wszystkich problemów, które dzisiaj dotyczą każdego z nas. Każdy z nas ma znajomych bądź znajomych znajomych, którzy dzisiaj cierpią, uciekają przed wojną (...) Żyjemy naszym normalnym życie, żeby żaden tyran nie odebrał nam robić tego, co kochamy”⁶². Koncertem Orkiestry Polskiego Radia dyrygował Paweł Kapuła. Muzycy wykonali hymny Ukrainy i Polski, by podkreślić braterstwo obu narodów. Program II Polskiego Radia był organizatorem koncertu i transmitował go w ramach audycji *Filharmonia Dwójki*. 5 marca 2022 r. swoimi dylematami dzielił się z słuchaczami „Dwójki” kompozytor i dyrygent Adam Sztaba: „w pandemii też były tego typu pytania, czy decydować się, nie decydować się. Z drugiej strony to jest nasz zawód, ja niczego innego nie potrafię, mam jedną wyrazistą pasję i to mnie realizuje i spełnia i ja się nie mogę tego wyzbyć, bo ja sobie nie wyobrażam życia bez muzyki. Ale jest to trudne. Tak, na pewno. Dylematy, myśli, człowiek nie wyjmie głowy i nie postawi obok. (...) Przed chwilą dosyć popularny kadr, widziałem chłopca sześciolatniego, mówiącego o swoim ojcu, który został na Ukrainie i będzie tam dostarczał towar, sprzedawał, jakkolwiek pomagał, a być może pójdzie do walki i on... za chwilę lecą grochy łez, no

⁶¹ *Bruce Liu | Fryderyk Chopin 212th Birthday Concert*, <https://www.youtube.com/watch?v=UnF-wbvRG68> [dostęp: 05.03.2022].

⁶² *Agata Szymczewska oraz Paweł Kapuła – conductor zapraszają na koncert!*, <https://pl-pl.facebook.com/OrkiestraPolskiegoRadiawWarszawie> [dostęp: 10.03.2022].

ja takiego syna mam obok i go przytulam w tej chwili, cały dzień prawie. Bardzo to trudne”⁶³.

Treści nie tyle ukraińskich, co ukraińsko-polskich, a nawet ukraińsko-rosyjsko-polskich było w analizowanych dniach *multum* i wszystkie one wskazywały na związek współlistnienia. O Ukrainie, która „jest jak siostra, z którą można się nawet pobić o spadek albo pokłócić o to, kto był ważniejszy” w audycji *Mazurek słucha* z 26 lutego 2022 r. mówiła Joanna Wnuk-Nazarowa, była dyrektorka artystyczna Narodowej Orkiestry Symfonicznej Polskiego Radia. Olga Pasiecznik pochodząca z Ukrainy, lecz od trzydziestu lat mieszkająca w Polsce znakomita sopranistka, której wspaniałe wykonania goszczą na antenie Programu II, w rozmowie z Jakubem Kukłą *O wszystkim z kulturą* 21 lutego 2022 r. przypominała, że wśród osób prowadzących spokojny biznes z Rosją jest wielu jej kolegów: „muzyków, dyrygentów, śpiewaków i instrumentalistów, którzy spokojnie jeździli do Rosji. Występowali w teatrach i filharmoniach, zarabiając zakrwawione gazpromowskie ruble. Hańba wam, bo to między innymi dzięki waszemu flirtowaniu z tym krajem terrorystą i milczącemu przyzwoleniu mamy teraz realne zagrożenie wojną – już nie tylko na Ukrainie”⁶⁴. Zwróćmy uwagę – sopranistka mówiła to na trzy dni przed wybuchem wojny. Świat polityki, do czego zdążyliśmy niestety przywyknąć i najwyższy czas odzwyczaić się od tego, również ekonomii, gospodarki, sportu, sztuki flirtował z Rosją Putina. Nie zachwiała tego agresja rosyjskich separatystów, owych tzw. zielonych ludzików w Doniecku i Ługańsku, nie zachwiała agresja Krymu, nie zachwiała zabójstwo Aleksandra Litwinienki, Borysa Niemcowa, Anny Politkowskiej i 157 innych dziennikarzy za rządów Putina⁶⁵, otrucie Siergieja Skripała, Aleksieja Nawalnego... ta lista znacznie wydłużyłaby tekst, więc nie ma sensu wyliczać, to wszystko i więcej nie spowodowało zmiany nastawienia świata do Rosji Władimira Putina. Każda słabość przeciwnika dawała poczucie siły rosyjskiemu niedźwiedziowi. I stało się: Rosja z furią wkroczyła na kolejne metry ukraińskiej ziemi, niszcząc wszystko wokół siebie. Oksana Zabuzko, ukraińska pisarka, poetka i eseistka 23 lutego 2022 r. przyleciała do Polski, by promować swoją książkę *Planeta Piółun*. O świecie, który zbudził ją następnego dnia opowiadała w *O wszystkim z kulturą* 2 marca 2022 r. w „Dwójce”. Świadomość nieuchronności wojny towarzyszyła jej już od 2012 r., jednak w 2014, gdy Putin napadł na Krym, odłożyła pisaną powieść, bo – jak mówiła – „w naszych czasach wojna stała się częścią polityki

⁶³ Adam Sztaba – muzyka jest jedna, <https://www.polskieradio.pl/8/8818/artukul/2911402,adam-sztaba-muzyka-jest-jedna-zobacz-wideo> [dostęp: 22.10.2022].

⁶⁴ Olga Pasiecznik o sytuacji na Ukrainie: nie bądźmy obojętni, bo czasy są złe, <https://www.polskieradio.pl/8/410/Artykul/2906959,Olga-Pasiecznik-o-sytuacji-na-Ukrainie-nie-badmy-obojetni-bo-czasy-sa-zle> [dostęp: 05.03.2022].

⁶⁵ Por. Rosja: Za rządów Putina zabito 158 dziennikarzy, <https://www.rp.pl/przestepczosc/art9835291-rosja-za-rzadow-putina-zabito-158-dziennikarzy> [dostęp: 10.03.2022].

informacyjnej. Rosja to kraj, w którym nie dba się o obywateli, tylko o własne poczucie władzy nad całym światem. To paranoja wciąż podtrzymywana dla tej toksycznej atmosfery. (...) W naszych czasach nie trzeba bombardować miast, wystarczy zbombardować mózgi i wtedy czołgi mają otwartą drogę. Na Ukrainie to nie zadziałało”⁶⁶. Wydaje się, że Rosjanie mają zbombardowane mózgi, ale też świat zachodni ma zbombardowane mózgi, wolny świat bez świadomości leżał w zgłiszczach obleczonych pięknym ciałem. Pora odbudować fundamenty myślowe i duchowe, nie ulegając *soft power* i dezinformacji. Program II Polskiego Radia jako narrator prezentuje rzeczywistość w *Wiadomościach kulturalnych* od poniedziałku do piątku w godz. 7.00, 9.00, 12.00 i 16.00, a w soboty i niedziele o godz. 7.00 i 9.00. Przy czym w audycji tej od 24 lutego 2022 r. Monika Zajac i Marcin Pesta wraz z korespondentami Informacyjnej Agencji Radiowej nie mówią wyłącznie o kulturze, ale przeprowadzają po teatrze wojny w spokojny, wyważony sposób, by uczyć, a nie wywoływać panikę, jak czyni to wiele innych stacji. Audycje publicystyczne jak choćby wspomniane *Poranek Dwójki*, *Wybieram Dwójkę*, *O wszystkim z kulturą*, czy też nie wymieniana jeszcze *Dwie do setki* pozwalają informacje przetrwać. „Nie wypalajmy się! Musimy mieć świadomość, że to prawdopodobnie dopiero początek. Nie zniechęcajmy się. Każdy zacznie być fizycznie zmęczony tą sytuacją”⁶⁷ – mówiła w *Poranku Dwójki* 5 marca 2022 r. Tatiana Nakonieczna z przemyskiej grupy Krajka. Również Daga Gregorowicz z polsko-ukraińskiej grupy DagaDana i działaczka Stowarzyszenia Ukraińska Wiosna w Poznaniu apelowała na antenie radiowej „Dwójki”: „To jest bardzo proste: zapukać do drzwi sąsiadów Ukraińców, znajomych Ukraińców, i spytać, jak możemy im pomóc. Przedstawmy się, poznamy sąsiada, i powiedzmy »My z wami«”⁶⁸. Wojciech Konończuk, wicedyrektor Ośrodka Studiów Wschodnich w Programie II Polskiego Radia wskazywał, że w związku z agresją Rosji zmienia się wszystko w bezpieczeństwie europejskim⁶⁹. Ola Hnatiuk, ukraińka, tłumaczka i pisarka, laureatka Nagrody Polskiego PEN Clubu, która przez swe tłumaczenia popularyzuje ukraińską literaturę, zauważyła rzecz szalenie istotną, również w kontekście trudnych doświadczeń polsko-ukraińskich minionego wieku, mianowicie to, że dzisiejsza jedność Polaków i Ukraińców otwiera nowy

⁶⁶ Oksana Zabuzko: *pisarz umie nazywać rzeczy po imieniu*, <https://www.polskieradio.pl/8/3664/Artykul/2911942> [dostęp: 10.03.2022].

⁶⁷ *Muzyką, słowem, czynem. Pomoc dla Ukrainy*, <https://www.polskieradio.pl/8/404/Artykul/2913802>, *Muzyka-slowem-czynem-Pomoc-dla-Ukrainy* [dostęp: 11.03.2022].

⁶⁸ *Polacy z pomocą Ukraińcom. Daga Gregorowicz: powiedzmy im »My z wami«*, <https://www.polskieradio.pl/8/404/Artykul/2909376>, *Polacy-z-pomoca-Ukraincom-Daga-Gregorowicz-powiedzmy-im-My-z-wami* [dostęp: 11.03.2022].

⁶⁹ Por. „*Wojna na Ukrainie będzie doświadczeniem pokoleniowym*”, <https://www.polskieradio.pl/8/3664/Artykul/2907670>, *Wojna-na-Ukrainie-bedzie-doswiadczeniem-pokoleniowym* [dostęp: 11.03.2022].

rozdział naszych wzajemnych relacji i zmieni postrzeganie siebie nawzajem⁷⁰. Dorota Gawin, dyrektorka Instytutu Pileckiego, wybiegała w przyszłość, w to co będzie po wojnie: „Równie istotną kwestią jak wygranie z Rosją, jak zaciekły opór Ukraińców, jest ukaranie sprawców. Jestem pewna, że Rosja, która miałaby swoją Norymbergę po II wojnie światowej, nie postępowałaby dzisiaj w taki sposób”⁷¹. To prawda, Rosjanie nie poczułi w żaden sposób, że byli współsprawcami II wojny światowej, że zbrodnicze porozumienie Hitler – Stalin to bezpośrednia iskra agresji obu totalitarnych imperiów na Polskę i naszą część Europy.

Wsluchanie się w głos „Dwójki” po trzech miesiącach wojny

Trzy miesiące wojny rosyjsko-ukraińskiej powodują zmiany w narracji poszczególnych przywódców. Początkowo było niedowierzanie zbrodniczymi działaniami Rosji. Następnie postawa prezydenta Zeleńskiego oraz światowa opinia publiczna wymogła na ociągających się niektórych przywódcach przynajmniej proukraińskie deklaracje i bardziej lub mniej ochoczą pomoc Ukrainie. Trzy miesiące od najazdu Rosji na Ukrainę to się znowu zmienia. Stany Zjednoczone, Wielka Brytania i Polska tworzą blok nieprzejednanych przyjaciół walczącej Ukrainy. Trzy największe kraje europejskie: Francja, Niemcy i Włochy lawirują między sympatią do Ukrainy a faktycznej pomocy Rosji. Rosji należy pozwolić wyjść z twarzą - tak miał stwierdzić prezydent Macron w rozmowie z prezydentem Zeleńskim, w relacji prezydenta Ukrainy. Emmanuel Macron zaprzeczył, by dyskutował coś z Putinem bez zgody Kijowa⁷². Prezydent Ukrainy w programie *RAI Porta a Porta* powiedział: „Nie będziemy szafować naszą ziemią, aby uratować twarz Putina”⁷³. Z całą pewnością francuski prezydent powiedział jednak w Parlamencie Europejskim, że „nie wolno nam ulegać pokusie upokorzenia, duchowi zemsty, bo w przeszłości zawsze prowadziło to do zniszczenia pokoju”⁷⁴. Miał pewnie na myśli sytuację Niemiec po pierwszej wojnie światowej. Zatem zdaniem Emmanuela Macrona Rosja powinna otrzymać takie warunki pokoju, by się na nie

⁷⁰ Por. Prof. Ola Hnatiuk: *apelujmy o białoruskie pospolite ruszenie*, <https://www.polskieradio.pl/8/404/Artykul/2910284,Prof-Ola-Hnatiuk-apelujmy-o-bialoruskie-pospolite-ruszenie> [dostęp: 11.03.2022].

⁷¹ Prof. Gawin: *zbieramy zeznania świadków, by ukarać sprawców zbrodni wojennych*, <https://www.polskieradio.pl/8/404/Artykul/2911257,Prof-Gawin-zbieramy-zeznania-swiadkow-by-ukarac-sprawcow-zbrodni-wojennych> [dostęp: 11.03.2022].

⁷² Zob. P. Moszyński, *Pokój za cenę ustępstw? Francuski spór o wojnę w Ukrainie*, <https://wyborcza.pl/7,75399,28459674,wojna-w-ukrainie-widziana-przez-pryzmat-francuski.html> [dostęp: 26.05.2022].

⁷³ *Wojna na Ukrainie dzieli Zachód. Kto chce ustępstw Kijowa?*, <https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art36296851-wojna-na-ukrainie-dzieli-zachod-kto-chce-ustepstw-kijowa>, [dostęp: 27.06.2022].

⁷⁴ Tamże.

zgodziła w ramach nowej strategii równowagi bezpieczeństwa. Kanclerz Niemiec Olaf Scholz w telefonicznej rozmowie 13 maja 2022 r. prosił Putina o zawieszenie broni. Napisał o tym na Twitterze: „W Ukrainie musi jak najszybciej dojść do zawieszenia broni”⁷⁵. Zapomniał jednak powiedzieć Putinowi, że ten musi wycofać swoje wojska z terytorium suwerennej Ukrainy. Kanclerz Niemiec oskarżany jest o łamanie obietnic i rozpowszechnianie fałszywych informacji, nie brakuje krytyki z szeregów koalicji rządzącej⁷⁶. Także premier Włoch Mario Draghi po trzech miesiącach wojny podkreślał, że nadszedł czas, by myśleć o układzie pokojowym. Jednakowe i jednocześnie głosy przywódców trzech największych państw w Europie mogą niepokoić nie tylko Ukrainę, ale także państwa byłego bloku wschodniego, w tym Polskę⁷⁷. Nie wolno też z pola widzenia stracić wypowiedzi Henry Kissingera, byłego szefa amerykańskiej dyplomacji, postrzeganego jako „kapłana Realpolitik”⁷⁸, który właściwie jakby utkał wspólną narrację Niemiec, Francji i Włoch: „Byłoby idealnie, gdyby linia oddzielająca obie strony powróciła do *statusu quo ante*. Prowadzenie wojny poza tym punktem nie byłoby już walką o wolność Ukrainy, a nową wojną przeciwko samej Rosji”. Stan sprzed 24 lutego 2022 r. oznaczałby zaakceptowanie przez Ukrainę aneksji Krymu i terytoriów samozwańczych republik Ługańskiej i Donieckiej oraz powrót do interesów z Rosją w myśl zasady *business as usual*.

Taka sytuacja sprawia, że największą trudnością dotychczas narratora wojny rosyjsko-ukraińskiej jest zachować czujność. Wojna może bowiem spowszednieć, a naturalne odruchy serca zacząć generować systematyczne koszty, np. u osób, które przyjęły uchodźców wojennych z Ukrainy pod swój dach. Skala gościnności Polaków i ich troski o uciekających przed wojną sąsiadów nie ma sobie równej w powojennej historii świata. Gdy niektórzy politycy zaczynają kupczyć terytorium Ukrainy, ludzie mogą zwyczajnie zmęczyć się wojną i stracić czułość na rzecz szarej powszedniości. Do tego należy doliczyć *soft power* i dezinformację.

⁷⁵ O. Scholz, https://twitter.com/Bundeskanzler/status/1525071929127931906?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwterm%5E1525071929127931906%7Ctwgr%5E%7Ctwcon%5Es1_&ref_url=https%3A%2F%2Fwww.dw.com%2Fpl%2Fscholz-rozmawiaC582-z-putinem-konieczne-zawieszenie-broni%2Fa-61789861 [dostęp: 27.05.2022].

⁷⁶ Zob. H. von der Burchard, L. Geherke, M. Karnitsching, *Olaf Scholz's Ukrainian tank battle*, https://www.politico.eu/article/germany-olaf-scholz-ukraine-tank-military-support-conundrum/?itm_source=parsely-api?itm_campaign=parsely_recommended_widget-3&itm_Medium=site_widget&itmSource=parsely_recommended_widget&itm_content=widget_item-1 [dostęp: 31.05.2022].

⁷⁷ Por. Politico: *niektóre kraje Europy chcą uniknąć upokorzenia Rosji, nawet kosztem części ukraińskiego terytorium*, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1211984%2Cpolitico-niektore-kraje-europy-chca-uniknac-upokorzenia-rosji-nawet> [dostęp: 31.05.2022].

⁷⁸ M. Czarnecki, *Zeleński krytykuje Kissingera i redakcję „NYT”. Ale na Zachodzie przybywa głosów, że Rosji „nie wolno poniżyć*”, <https://wyborcza.pl/7,75399,28503037,zelenski-krytykuje-kissingera-i-redakcje-nyt-ale-na-zachodzie.html> [dostęp: 31.05.2022].

Czułość przynależy do kategorii relacyjnych. Psycholog kliniczny i psychoterapeuta Piotr Fijewski mówi, że „Czułość jest siostrą miłości. Z miłością łączy ją wiara w dobry porządek świata. Jest rodzajem przeżycia, stanu wzruszenia drugą osobą, poruszenia emocjonalnego w bliskim empatycznym kontakcie. To wzruszenie wyraża się w trosce, okazanej opiece, opiekuńczości. Przy tym ważna jest łagodność i delikatność osoby, która czułość okazuje. Uważność, żeby coś dać, a zarazem nie naruszyć granic tego obdarowywanego”⁷⁹. W powszedniości dużo łatwiej o naruszenie takich granic. Program II Polskiego Radia po trzech miesiącach wojny rosyjsko-ukraińskiej (zastępczej wojny Rosji z Zachodem) w dalszym ciągu przeprowadza słuchaczy przez tragiczną rzeczywistość. Zaprasza gości, którzy mają wpływ na realia wojenne, bądź skutki wojny oraz tych wszystkich, którzy przez swoją historię opowiadają o jej dramatycznych konsekwencjach. Nie ma już jednak takiej dynamiki, jak w pierwszych dniach i tygodniach, narracja wydaje się dojrzała. Jeśli zgodzić się z P. Fijewskim, że czułość jest siostrą miłości, to w miłości występuje etap zakochania, a później pewnej stabilizacji. Miłość nie wygasa, tylko wchodzi w kolejną fazę rozwoju. Wydaje się, że o czymś analogicznym możemy mówić w przypadku narracji „Dwójki”. Nie usłyszymy już tylu ukraińskich wykonawców na *playlistach* stacji, nie ma przesycenia ramówki sprawami ukraińskimi, ale wciąż są obecne. Romantyzm przechodzi w szerzenie postaw pozytywistycznych – pracy organicznej. Poświęcona była temu audycja z 21 kwietnia 2022 r. w cyklu *O wszystkim z kulturą*⁸⁰. Dobro nie miesza się ze złem, kat nie jest mylony z ofiarą. To dzisiaj najważniejsze wyzwanie. Temu wyzwaniu Program II czyni zadość. Jeden z najwybitniejszych współczesnych kompozytorów Wałentyn Sylwestrow w *Rozmowach po zmroku* 13 maja 2022 r. wyznał: „Kiedy zobaczyłem na własne oczy tragedię wojny, myślałem, że to już koniec, że nie będzie dla mnie powrotu do muzyki. Z czasem jednak muzyka we mnie zwyciężyła, a swoje przeżycia zacząłem ubierać w dźwięki”⁸¹. Sylwestrow w pierwszym dniu wojny opuścił Ukrainę i wraz z rodziną wyjechał do Berlina: „Przekroczenie granicy było ogromnym wyzwaniem. Nie chcę mówić, że wszystko jest w porządku, bo patrząc na to, co dzieje się w Ukrainie, takie słowa są wręcz nieprzyzwoite”. Sylwestrow w Berlinie zdążył już skomponować elegię, ciaccona i pastorałe opowiadając o swoich uczuciach wobec wojny. Jak u Sylwestrowa tak i w „Dwójce” muzyka zwyciężyła, a tragedia wojny rosyjsko-ukraińskiej została ubrana w dźwięki muzyki i słowa. „Gesty mają znaczenie, znaki mają znaczenie.

⁷⁹ M. Król-Fijewska, P. Fijewski, *Obecność zamienić w czułość*, <https://charaktery.eu/artukul/obecnosc-zamienic-w-czulosc> [dostęp: 04.05.2022].

⁸⁰ *Wojna na Ukrainie a polski spór romantyków z pragmatykami*, <https://www.polskie-radio.pl/8/3664/Artykul/2943114,Wojna-na-Ukrainie-a-polski-spor-romantykow-z-pragmatykami> [dostęp: 01.06.2022].

⁸¹ *Wałentyn Sylwestrow: muzyka we mnie zwyciężyła*, <https://www.polskieradio.pl/8/2222/Artykul/2956815,Walentyn-Sylwestrow-muzyka-we-mnie-zwyciezyla> [dostęp: 01.06.2022].

Muzyka jest kontekstualna, ona zawsze wybrzmiewa w określonym momencie i jest odbierana w odniesieniu do tego, co nas otacza. Dlatego uważam, że to, jak organizujemy wydarzenia, to są czytelne znaki i nie może być w tej chwili tak, jak było przed wojną⁸² – mówił w audycji *O wszystkim z kulturą* 17 maja 2022 r. kompozytor Jerzy Kornowicz. Można uznać tę wypowiedź za egzemplaryczną dla narracji radiowej „Dwójki” jako opowieści kontekstualnej. Na płaszczyźnie kultury można dialogować, ale również kulturę można wykorzystać jako element wywierania wpływu i hegemonii. To drugie podejście reprezentuje Władimir Putin.

Zakończenie

Po co Putinowi Ukraina? Putin ma kompleks Włodzimierza – księcia kijowskiego Władimira I Wielkiego, który w 988 r. wprowadził Ruś do kręgu cywilizowanego świata. Ruś zawsze była kijowska i nad Dnieprem jest jej kolebka. Putin gotów jest tę kolebkę zbombardować i zniszczyć. Ma w sobie gen KGB, który podpowiada, że jeśli fakty nie zgadzają się z jego zdaniem, tym gorzej dla faktów. Tak jest w przypadku tej wojny. Słusznie mówił Jerzy Giedroń jakby przewidując przyszłość relacji rosyjsko-ukraińskich, że „Rosja, bez Ukrainy nie jest imperium”⁸³, a niepodległość Ukrainy, Litwy i Białorusi jest żywotnym interesem polskim: „Gdyby Rosja wchłonęła Ukrainę, to jesteśmy u g o t o w a n i, wzięci za gardło”⁸⁴. Dzisiaj, jak pisze rosyjski pisarz Władimir Sorokin: „Świat ujrzał potwora – oszalałego w swoich pragnieniach i bezwzględego w decyzjach. Monstrum rosło stopniowo, z roku na rok przybierając na sile, nasycając się własną absolutną władzą, imperialną agresją, zawziętością podżeganą przez resentyment wobec upadku ZSRR i nienawiścią do zachodniej demokracji. Teraz Europa ma do czynienia nie z dawnym Putinem, ale z nowym, który zrzucił maskę »partnerstwa biznesowego« i »pokojuwej współpracy«. Nie będzie już z nim pokoju”⁸⁵. Są ludzie, których media całkowicie rozstroili. Radiowa „Dwójka” pełni w tym wszystkim funkcję stroiciela człowieka – odbiorcy, by brzmiał bez fałszu i słyszał fałsz, by brzmiał czysto i pragnął czystych dźwięków, by stał się wreszcie twórcą pokoju w swoim małym środowisku. Zadaniem narratora jest bowiem transgresja

⁸² *Podejście do rosyjskiej kultury w czasie wojny*, <https://www.polskieradio.pl/8/3664/Artykul/2959503,Podejscie-do-rosyjskiej-kultury-w-czasie-wojny> [dostęp: 02.06.2022].

⁸³ *Jerzy Giedroń. Niepodległa Ukraina a bezpieczeństwo Polski*, <https://www.polskieradio.pl/8/8879/Artykul/2910596,Jerzy-Giedroń-Niepodległa-Ukraina-a-bezpieczenstwo-Polski> [dostęp: 11.03.2022].

⁸⁴ Tamże.

⁸⁵ *Sorokin: Putinizm jest skazany na zagładę. Dziś ludzie zrozumieli to definitywnie*, <https://wyborcza.pl/7,75410,28165875,sorokin-putinizm-jest-skazany-na-zagladę-dzis-ludzie-zrozumieli.html> [dostęp: 05.03.2022].

i scalanie tego, co fragmentaryczne, nie po to, by unifikować, ale by odkryć kształt wzajemności w odejściu od hegemonii jednego z elementów.

References

Bibliografia

Opracowania

- Belton C., *Ludzie Putina. Jak KGB odzyskało Rosję i zwróciło się przeciw Zachodowi*, Kraków 2022.
- Bielczycki J., *Determinanty rozwoju radia w Polsce w dwudziestoleciu międzywojennym*, w: red. M. Kaczmarczyk, M. Boczkowska, *Media i dziennikarstwo w XX wieku. Studia i szkice*, Sosnowiec 2015.
- Cat-Mackiewicz S., *Lata nadziei 17 września 1939 - 5 lipca 1945*, Kraków 2012.
- Chomicz Z., *75 lat Polskiego Radia. Kalendarium 1925-2000*, Warszawa 2000.
- Hermanowski M., *Radiofonia w Polsce. Zarys dziejów*, Poznań 2018.
- Kościółek J., *Kobziarze - Bandurzyści w kulturze i historii narodu ukraińskiego*, „Acta Neophilologica” 2012, nr XIV (1).
- Kubaczewska W., Hermanowski M., *Radio historia i współczesność*, Poznań 2008.
- Kwiatkowski M. J., *To już historia. Felietony o dziejach polskiego radia*, Warszawa 1975.
- Marek L., *O spotkaniu czulego odbiorcy z czułym narratorem, czyli opowieść o książce Czuły narrator Olgi Tokarczuk*, „Pareja” 2021, nr 1 (15).
- Szpilman W., *Śmierć miasta*, Warszawa 1946.
- Tokarczuk O., *Czuły narrator*, Kraków 2020.

Netografia

- „Radio jest po to, żeby jednoczyć”. Dyrektor Małgorzata Małaszko o 85. urodzinach Dwójki, <https://www.polskieradio.pl/7/160/Artykul/2908348,Radio-jest-po-to-zeby-jednoczyc-Dyrektor-Malgorzata-Malaszo-o-85-urodzinach-Dwojki> [dostęp: 06.03.2022].
- 17 września 1939 r. - nóż w plecy, <https://naukawpolsce.pl/aktualnosci/news%2C366234%2C17-wrzesnia-1939-r-noz-w-plecy.html> [dostęp: 06.03.2022].
- 85 lat Dwójki. Przybora, Szpilman i inne głosy Warszawy II, <https://www.polskieradio.pl/8/755/Artykul/2912724,85-lat-Dwojki-Przybora-Szpilman-i-inne-glosy-Warszawy-II> [dostęp: 09.03.2022].
85. urodziny Dwójki. Małgorzata Małaszko: niech to święto nas wzmocni, <https://www.polskieradio.pl/8/410/Artykul/2910834,85-urodziny-Dwojki-Malgorzata-Malaszo-niech-to-swieto-nas-wzmocni> [dostęp: 06.03.2022].
- Adam Sztaba: muzyka jest jedna, <https://www.polskieradio.pl/8/8818/arttykul/2911402,adam-sztaba-muzyka-jest-jedna-zobacz-wideo> [dostęp: 22.10.2022].
- Agata Szymczewska oraz Paweł Kapuła - conductor zapraszają na koncert!, <https://pl-pl.facebook.com/OrkiestraPolskiegoRadiawWarszawie> [dostęp: 10.03.2022].
- Blumsztajn S., *Ludzie, czy wyście oszaleli? Co wam winien Czajkowski czy Rachmaninow?*, <https://wyborcza.pl/7,75410,28175041,ludzie-czy-wyscie-oszaleli-co-wam-winien-czajkowski-czy-rachmaninow.html> [dostęp: 05.03.2022].

- Bruce Liu, *Fryderyk Chopin 212th Birthday Concert*, <https://www.youtube.com/watch?v=UnF-wb-vRG68> [dostęp: 05.03.2022].
- Burchard H. von der, Geherke L., Karnitsching M., *Olaf Scholz's Ukrainian tank battle*, https://www.politico.eu/article/germany-olaf-scholz-ukraine-tank-military-support-conundrum/?itm_source=parsely-api&itm_campaign=parsely_recommended_widget-3&itm_Medium=site_widget&itmSource=parsely_recommended_widget&itm_content=widget_item-1 [dostęp: 31.05.2022].
- Czarnecki M., *Zeleński krytykuje Kissingera i redakcję „NYT”. Ale na Zachodzie przybywa głosów, że Rosji „nie wolno poniżyć*, <https://wyborcza.pl/7,75399,28503037,zelenski-krytykuje-kissingera-i-redakcje-nyt-ale-na-zachodzie.html> [dostęp: 31.05.2022].
- Czułość, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/czułość.html> [dostęp: 10.03.2022].
- Dwójka playlista, <https://www.polskieradio.pl/8,Dwojka/26,Playlista> [dostęp: 10.03.2022].
- Dwójka sprzed 85 lat. Codziennosc z radiem, <https://www.polskieradio.pl/8/8886/Artykuly/2881622,Dwojka-sprzed-85-lat-Codziennosc-z-radiem> [dostęp: 05.03.2022].
- Goźliński P., *Kim jest ten słynny „czuły narrator”? Podpowiadamy, jak czytać nową książkę Olgi Tokarczuk*, <https://wyborcza.pl/ksiazki/7,154165,26544159,czlowiek-ma-cialo-dusze-i-narratora-pierwsza-po-noblu-ksiazka.html> [dostęp: 09.03.2022].
- Jarosław Krysko: *kontynuujemy starą tradycję niewidomych kobziarzy*, <https://www.polskieradio.pl/8/478/Artykul/2383416,Jaroslaw-Krysko-kontynuujemy-stara-tradycje-niewidomych-kobziarzy> [dostęp: 10.03.2022].
- Jerzy Giedroyc. *Niepodległa Ukraina a bezpieczeństwo Polski*, <https://www.polskieradio.pl/8/8879/Artykul/2910596,Jerzy-Giedroyc-Niepodlegla-Ukraina-a-bezpieczenstwo-Polski> [dostęp: 11.03.2022].
- Karta Powinności 2020-2024 - Polskie Radio S.A. - *deklarowane minimalne roczne czasy i udziały*, <http://www.gov.pl/attachment/958c0dfe-32a3-4d1c-82a3-50b47781b379>, s. 4-6.
- Kletkowski P., *Inter arma silent Musae? Słów kilka o kulturze w cieniu wojny*, <https://m.radio.kielce.pl/strefa-weekendowa/inter-arma-silent-musae-slow-kilka-o-kulturze-w-cieniu-wojny,154731>, [dostęp: 09.03.2022].
- Król – Fijewska M., Fijewski P., *Obecność zamienić w czułość*, <https://charaktery.eu/artykul/obecnosc-zamienic-w-czulosc> [dostęp: 04.05.2022].
- Kultura. *Tę wojnę Putin przegrał*, <https://www.rp.pl/kultura/art35767661-kultura-te-wojne-putin-przegral> [dostęp: 05.03.2022].
- Łepkowski P., *Haniebna ucieczka marszałka Rydza-Śmigłego*, <https://www.rp.pl/historia/art1736241-haniebna-ucieczka-marszalka-rydza-smiglego> [dostęp: 06.03.2022].
- Magia radia - *krótka historia polskiej radiofonii*, <https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/2262237,Magia-radia-krotka-historia-polskiej-radiofonii> [dostęp: 09.03.2022].
- Moszyński P., *Pokój za cenę ustępstw? Francuski spór o wojnę w Ukrainie*, <https://wyborcza.pl/7,75399,28459674,wojna-w-ukrainie-widziana-przez-pryzmat-francuski.html> [dostęp: 26.05.2022].
- Muzyką, słowem, czynem. *Pomoc dla Ukrainy*, <https://www.polskieradio.pl/8/404/Artykuly/2913802,Muzyka-slowem-czynem-Pomoc-dla-Ukrainy> [dostęp: 11.03.2022].
- Nadaje Warszawa II. *Wrzesień 1939 w Archiwum Polskiego Radia*, <https://www.polskieradio.pl/8/2222/Artykul/2798836,Nadaje-Warszawa-II-Wrzesien-1939-w-Archiwum-Polskiego-Radia> [dostęp: 09.03.2022].
- Nogaś M., Nogaś: *W „Czułym narratorze” Tokarczuk uchyla drzwi do swojego świata i zdradza tajemnice*, https://www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,157211,26549378,w-czulym-narratorze-tokarczuk-uchyla-drzwi-do-swojego-swiata.html?_ga=2.78688212.150370131.1646816184-62037528.1646195865 [dostęp: 09.03.2022].

- Oksana Zabuzko: *pisarz umie nazywać rzeczy po imieniu*, <https://www.polskieradio.pl/8/3664/Artykul/2911942> [dostęp: 10.03.2022].
- Olga Pasiecznik o sytuacji na Ukrainie: *nie bądźmy obojętni, bo czasy są złe*, <https://www.polskieradio.pl/8/410/Artykul/2906959>, Olga-Pasiecznik-o-sytuacji-na-Ukrainie-nie-badzmy-obojetni-bo-czasy-sa-zle [dostęp: 05.03.2022].
- Petro Poroszenko dla „Wyborczej”: *Ukraińcy nie pretendują do Moskwy tylko dlatego, że założył ją książę kijowski*, <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,27384029,petro-poroszenko-dla-wyborczej-ukraincy-nie-pretenduja-do.html> [dostęp: 06.03.2022].
- Piotr Gliński: *wraz z ministrami kultury Ukrainy i Litwy podpisałem deklarację uznając Rosję za kraj agresora*, <https://dzieje.pl/wiadomosci/p-glinski-wraz-z-ministrami-kultury-ukrainy-i-litwy-podpisalem-deklaracje-uznajaca-rosje> [dostęp: 10.03.2022].
- Podejście do rosyjskiej kultury w czasie wojny*, <https://www.polskieradio.pl/8/3664/Artykul/2959503>, Podejscie-do-rosyjskiej-kultury-w-czasie-wojny [dostęp: 02.06.2022].
- Polacy z pomocą Ukraincom. Daga Gregorowicz: powiedzmy im „My z wami”*, <https://www.polskieradio.pl/8/404/Artykul/2909376>, Polacy-z-pomoca-Ukraincom-Daga-Gregorowicz-powiedzmy-im-My-z-wami [dostęp: 11.03.2022].
- Politico: *niektóre kraje Europy chcą uniknąć upokorzenia Rosji, nawet kosztem części ukraińskiego terytorium*, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1211984%2Cpolitico-niektore-kraje-europy-chca-uniknac-upokorzenia-rosji-nawet> [dostęp: 31.05.2022].
- Polskie Radio we wrześniu 1939 roku*, <https://www.polskieradio24.pl/7/163/Artykul/2374063>, Polskie-Radio-we-wrzesniu-1939-roku [dostęp: 06.03.2022].
- Poranek Dwójki 24 lutego godz. 07:08*, <https://www.polskieradio.pl/8/404/Artykul/2908018>, Poranek-Dwojki-24-lutego-godz-0708 [dostęp: 10.03.2022].
- Prof. Gawin: *zbieramy zeznania świadków, by ukarać sprawców zbrodni wojennych*, <https://www.polskieradio.pl/8/404/Artykul/2911257>, Prof-Gawin-zbieramy-zeznania-swiadkow-by-ukarac-sprawcow-zbrodni-wojennych [dostęp: 11.03.2022].
- Prof. Ola Hnatiuk: *apelujmy o białoruskie pospolite ruszenie*, <https://www.polskieradio.pl/8/404/Artykul/2910284>, Prof-Ola-Hnatiuk-apelujmy-o-bialoruskie-pospolite-ruszenie [dostęp: 11.03.2022].
- Projekt Karty Powinności Polskiego Radia Sg. Na lata 2020-2024*, <http://www.gov.pl/attachment/9ec527e8-4db5-47a4-9e9c-2623c3544bdd>, s. 29-31 [dostęp: 09.03.2022].
- Putin: *Dzisiejsza Ukraina jest tworem epoki radzieckiej. Powstała kosztem historycznej Rosji*, <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,27388209,wladimir-putin-o-historycznej-jednosci-rosjan-i-ukraincow.html> [dostęp: 06.03.2022].
- Wojna na Ukrainie będzie doświadczeniem pokoleniowym*, <https://www.polskieradio.pl/8/3664/Artykul/2907670>, Wojna-na-Ukrainie-bedzie-doswiadczeniem-pokoleniowym [dostęp: 11.03.2022].
- Rosja zaatakowała Ukrainę. Władimir Putin ogłosił rozpoczęcie operacji militarnej*, <https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art35747251-wladimir-putin-oglosil-rozpozecie-operacji-militarnej-w-donbasie> [dostęp: 06.03.2022].
- Rosja: Za rządów Putina zabito 158 dziennikarzy*, <https://www.rp.pl/przestepczosc/art9835291-rosja-za-rzadow-putina-zabito-158-dziennikarzy> [dostęp: 10.03.2022].
- Scholz O., https://twitter.com/Bundeskanzler/status/1525071929127931906?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwterm%5E1525071929127931906%7Ctwgr%5E%7Ctwcon%5Es1_&ref_url=https%3A%2F%2Fwww.dw.com%2Fpl%2Fscholz-rozmawiaC582-z-putinem-konieczne-zawieszenie-broni%2Fa-61789861 [dostęp: 27.05.2022].

- Słyszymy ich niemal wszędzie. Ilu jest Ukraińców w Polsce?*, <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2021-08-17/slyszymy-ich-niemal-wszedzie-ilu-jest-ukraincow-w-polsce/> [dostęp: 06.03.2022].
- Sondaż: Strach ma twarz Putina. Polacy mają obawy przed wojną*, <https://www.rp.pl/spoleczenstwo/art35768421-sondaz-strach-ma-twarz-putina-polacy-maja-obawy-przed-wojna> [dostęp: 06.03.2022].
- Sorokin: Putinizm jest skazany na zagładę. Dziś ludzie zrozumieli to definitywnie*, <https://wyborcza.pl/7,75410,28165875,sorokin-putinizm-jest-skazany-na-zaglade-dzis-ludzie-zrozumieli.html> [dostęp: 05.03.2022].
- Straż Graniczna: ponad 964 tys. uchodźców z Ukrainy przekroczyły granicę Polski*, https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2022-03-06/straz-graniczna-ponad-964-tys-uchodzcow-z-ukrainy-przekroczyly-granice-polski/?ref=aside_najnowsze. [dostęp: 06.03.2022].
- Trzy scenariusze wojny Putina na Ukrainie [EL PAIS]*, <https://wyborcza.pl/7,179012,28190397,trzy-scenariusze-wojny-putina-na-ukrainie-el-pais.html#S.DT-K.C-B.3-L.1.maly> [dostęp: 06.03.2022].
- Uwaga na Dwójkę! Rozmowa z Małgorzata Małaszko-Stasiewicz*, <https://www.dwutygodnik.com/artukul/3150-uwaga-na-dwojke.html> [dostęp: 05.03.2022].
- W czasie wojny milczą muzy?*, <https://www.polskieradio24.pl/9/398/Artykul/2912559,W-czasie-wojny-milcza-Muzy> [dostęp: 09.03.2022].
- Walentyn Sylwestrow: muzyka we mnie zwyciężyła*, <https://www.polskieradio.pl/8/2222/Artykul/2956815,Walentyn-Sylwestrow-muzyka-we-mnie-zwyciezyla> [dostęp: 01.06.2022].
- Władysław Szpilman. Pianista w studiu Polskiego Radia*, <https://www.polskieradio.pl/340/6588/Artykul/1731960,Wladyslaw-Szpilman-Pianista-w-studiu-Polskiego-Radia> [dostęp: 09.03.2022].
- Władysław Szpilman: Byłem wystraszony, ale zagrałem Chopina*, <https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/2372071,Wladyslaw-Szpilman-Bylem-wystraszony-ale-zagralem-Chopina> [dostęp: 07.03.2022].
- Wojna na Ukrainie a polski spór romantyków z pragmatykami*, <https://www.polskieradio.pl/8/3664/Artykul/2943114,Wojna-na-Ukrainie-a-polski-spor-romantykow-z-pragmatykami> [dostęp: 01.06.2022].
- Wojna na Ukrainie dzieli Zachód. Kto chce ustępstw Kijowa?*, <https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art36296851-wojna-na-ukrainie-dzieli-zachod-kto-chce-ustepstw-kijowa>, [dostęp: 27.06.2022].
- Wojna Rosja-Ukraina. MON: Rosjanie w cztery dni stracili 29 samolotów, 191 czołgów i 5,3 tys. ludzi*, <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2022-02-28/wojna-rosja-ukraina-mon-rosjanie-w-cztery-dni-stracili-29-samolotow-191-czolgow-i-53-tys-ludzi/> [dostęp: 06.03.2022].
- Zalesiński Ł., W walce na dwa fronty – bez szans*, <http://polska-zbrojna.pl/home/articleshow/35317?t=W-walce-na-dwa-fronty-bez-szans> [dostęp: 06.03.2022].